

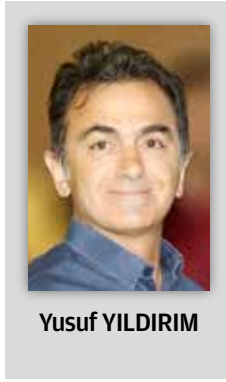

Sapancalı'nın 1922 Tarihli Karaman Krokisi

Giriş

Sapancalı Hasan Hüsnü Savaşçın'ın Karaman kitabının ikinci nüshasını, birinci nüshasından daha değerli kılan özellikleri şüphesiz ikinci nüshaya koyduğu fotoğraflar ve çizimlerdir. Sapancalı, ikinci nüshada, fotoğrafların sayısını ve çeşidini arttırmakla kalmamış, esere dört adet de çizim koymuştur. Bunlar Karaman siyasi ve fiziki haritaları, Göksu Irmağı'na ait kesitler ve Karaman şehir krokisidir.

Sapancalı, Karaman kitabını yazarken, ona model aldığı Türkiye'nin Sıhhi İctimâî Coğrafyası kitaplarında olmayan ve onlarda düşünülmemiş bir şey yaptı. Esere siyasi ve fiziki harita koymak; bir bölgeye ait planlar çizmek de olağan. İşte Sapancalı'nın yaptığı tamı tamına bu idi. 1922 yılında Sinop (Mehmed Said, 1338 / 1922), Kastamonu (Doktor Kemal, 1338 /1922 ve Zonguldak (Abdullah Cemal, 1338 /1922 vilayetleri için yayınlanan Türkiye'nin Sıhhi İctimâî Coğrafyası kitaplarında böyle bir kroki ya da şehir planı yoktur. Ama Sapancalı'nın

Yusuf YILDIRIM

Karaman kitabında bir şehir krokisi var.

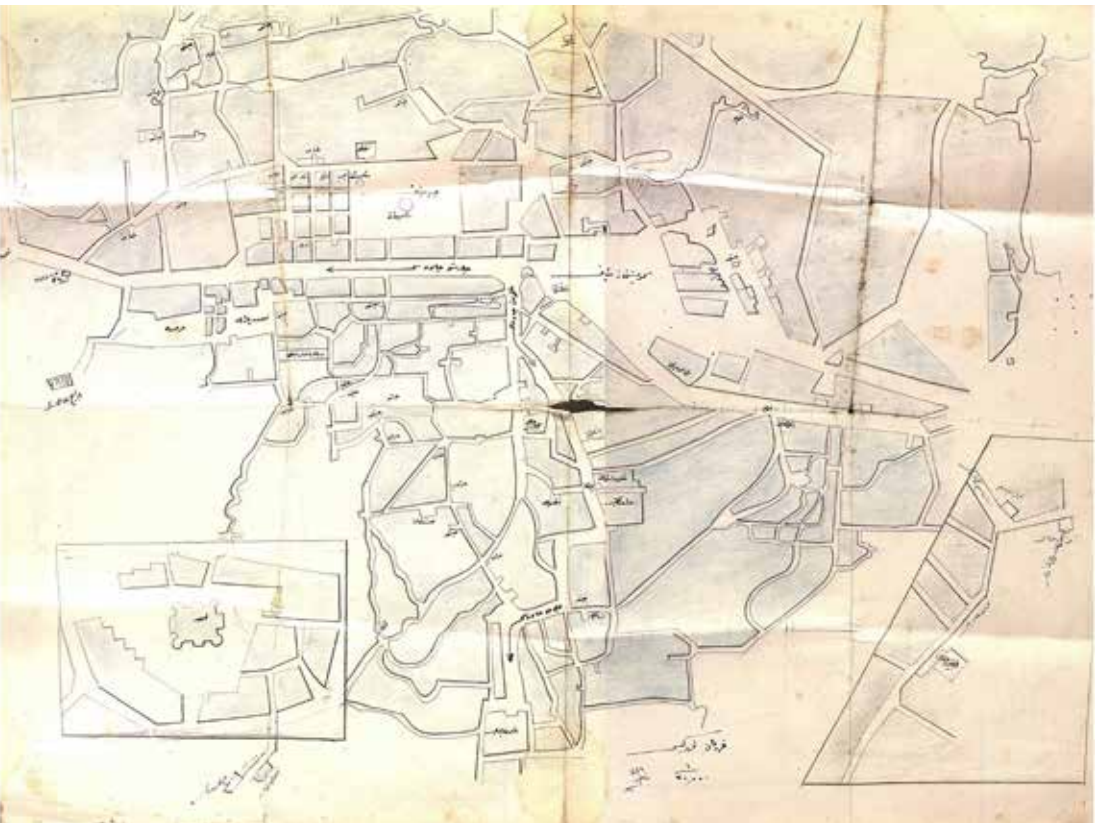
Tam 101 yıl önce çizilmiş olan Karaman Krokisi, basit bir çizim olmanın ötesinde şehrin 1920'li yıllarındaki genel yapısını, caddelerini, çarşılarını, sokaklarını, tarihi eserlerini ve resmî kurumlarını

temsil etmesi bakımından önemli veriler barındıran tarihi belge niteliğindedir.

Bu yazı ile Sapancalı'nın 1922 yılı Karaman Krokisi'nin belge özelliklerini ve krokide yer alan sokak, çarşı, çeşme, cami, okul, meydan vb. şehrin öğelerini analizli tespit edip açıklamak, bugünkü konumları ile karşılaştırmak amaçlanmaktadır.

Anlatımda açıklama, karşılaştırma, betimleme vb. yöntemler kullanılacaktır.

Bu konunun anlatımında Karaman Krokisi yanında Türkiye'nin Sıhhi İctimâî Coğrafyası kitapları, Sapancalı'nın Karaman kitabı ve krokide geçen şehir öğeleri hakkındaki yayınlar ile Google Maps'ten yararlanılmıştır.

Sapancalı'nın 1922 Tarihli Karaman Krokisi (Sapancalı Hasan Hüsnü, 1338 / 1922: 11)

Sapancalı Hasan Hüsnü Savaşçın'ın 1922 Tarihli Karaman Krokisi

1922 Tarihli Karaman Krokisi, Sapancalı'nın 1922 yılında yazdığı Karaman kitabının ikinci nüshasında sayfa 11'de, Göksü Irmağı çizimleriyle birlikte ve ikiye katlanmış halde bulunmaktadır (Sapancalı, 1338 / 1922). Bu kitap bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi İhsan Mahvi Koleksiyonları içinde 76 numaraya kayıtlıdır. Kendisi de bir öğretmen olan İhsan Mahvi'ye (Altunmeral, 2019: 76-77) ikinci nüshanın nasıl geçtiği ayrı bir araştırma konusudur. Şu kesin ki, öldükten sonra ailesi tarafından İhsan Mahvi Balkır'a ait koleksiyonlar Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne bağışlanmış; Hacı Selim Ağa Kütüphanesinin yazma

eser koleksiyonları, 1955'te Süleymaniye Kütüphanesine taşınmıştır (Cunbur: 9). O zaman Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, İhsan Mahvi koleksiyonlarını, onun ölümünden hemen sonra 1936-1940 yılları arasında kabul etmiş olmalıdır. Bu durumda Sapancalı'nın Karaman yazma eseri, İhsan Mahvi'ye 1936'dan önce geçmiş olmalıdır.

Karaman Krokisi'nin kimliği

Belge türü: Kroki

Krokinin adı: Karaman Krokisi

Krokinin ait olduğu yer: Karaman

Krokinin düzenlenme tarihi: 1 Haziran 1922

Krokiyi hazırlayan: Sapancalı Hasan Hüsnü

Krokideki imza sahibi: Sapançalı Hüsnü. Krokinin sağ alt köşesine eski yazı ile “Hüsnü” biçiminde imza atılmıştır.

Krokinin konusu: Karaman şehri ve önemli yerlerinin kaba taslak çizimi

Krokinin çizilme amacı: 1922 yılındaki şehir yapısı ve öğeleriyle en çok da su ve sağlıkla ilgili yapılarıyla Karaman’ı ortaya koymak.

Krokinin adedi: 1

Krokideki çizim ölçeği: 1/20.000

Krokinin kâğıt ölçüleri: A3 kâğıttan biraz daha büyük olduğu değerlendirilmiştir.

Krokide kullanılan yazı türü: Rik’a

Kâğıdın türü: (?)

Krokide kullanılan semboller ve işaretler:

Şadırvan: Çember

Çeşme ve kuyu: Küçük, düzgün olmayan dikdörtgen

Tarihi eseler: Orta dikdörtgen

Kurumsal yapılar: Büyük dikdörtgen

Caddeler: Yazı sonuna bitişik ok işareti

Meydanlar: Yazı sonuna bitişik uzun çizgi

Kale: Köşeli ve yuvarlak zigzaglar

Hastane: Bir kenarı açık dikdörtgen

Krokinin genel tanımı: Kroki, Karaman merkezini içine alacak biçimde batıdan doğuya ve kuzeyden güneye dikdörtgen alanda gösterir. Kroki yaklaşık “37.18x33.20 -

37.18x33.22 ve 37.17x 33.20 - 37.17, 33.21” enlem boylamları arasındaki alanı kapsar. Bu koordinatlarla kroki, en batıdan Karaman Kalesi ile en kuzeyden I. İstasyon Caddesi ile kuzey doğudan Ahi Osman Mahallesi ile doğudan Yunus Emre Camii, Seki Hamamı, Hoca Mahmut Mahallesi ile güneyden Askeri Depo (Siyahser Camii tarafları), İbrahim Bey İmaret, Emir Musa Medresesi ile şehri çevreler.

Krokinin bölümleri: Ana kroki yanında kâğıdın sol alt köşesinde Karaman Kalesi, kâğıdın sağ alt köşesinde I. İstasyon Caddesinin çarşısı tarafı, kesitleyerek verilmiştir.

Krokide gösterilen şehir öğeleri: Sosyal ve ticari alanlar, sokaklar, caddeler, meydanlar, askeri ve kamusal kurumlar, eğitim kurumları, tarihi eserler, su yapıları

Krokinin doğruluğu ve güvenilirliği: Krokiler, kişiye göre ve el yordamıyla çizilmiş ölçüsüz ve düzensiz çizimler olduğundan ikincil kaynak durumundadır. Ancak Karaman Kroki’nin durumu ise bambaşkadır. Bir kere Sapançalı, gördüğü, yaşadığı bir şehrin çizimini yapmış; kendisinden, hayali özellikler krokiye katmamıştır. Tabii ki kroki olduğu için eksikleri de vardır. Karaman Kalesi ile Belediye Meydanı (Cumhuriyet Parkı) arasındaki alanların detaylandırılması ve konumlandırılması gerçek ölçülerine yakın olduğundan anlaşılır durumdadır. Yunus Emre Camii, Kirişhane Meydanı, Hükümet Konağı ve Askeri Depo’nun konumlarında, gerçeğine göre büyük oranda sapmalar vardır.

Kroki dizini: Ağa Camii, Aktekke Camii, Alaaddin Türbesi, Ana Mektebi, Arabzâde Camii, arsa, Askeri Depo, Belediye Meydanı, Belediye, Çarşu Caddesi, çeşme, Depo Caddesi, Dikbasan Câmii, Emir Musa Medresesi, Hacı Begler Camii, hastane, Hükümet Caddesi, Hükümet Konağı, İbrahim Bey İmareti, İdâdî Mektebi, İstasyon Caddesi, İş Mektebi, Kal'a Caddesi, kale, Kızlar Türbesi, Kızlar Türbesi, Kirişhane Meydanı, kuyu, Mâder-i Mevlâna Dergâhı, mekteb, Menbâ'u'l-İrfân Mektebi, Nefise Sultan, nokta, Odun Pazarı, otel, postane, Reji, Seki Hamamı, şadırvan, tarık (?)

Karaman Krokisi'nin içeriği ve öğeleri

Karaman krokisi, Karaman'da bulunan tarihi eserler, resmî kurumlar, askeri binalar, okullar, sağlıkla ilgili kuyu, çeşme gibi yapılar, askeri yapılar, meydan, sokak, cadde, çarşı, yollar ile çizilmiştir.

Sosyal alanlar, iş alanları

Karaman Krokisi'ne alınan sosyal alanlar; meydanlar, cadde, sokaklar ve yollar olarak tespit edilmiştir.

Meydanlar

Krokide gösterilen meydanlar; Belediye Meydanı, Kirişhane Meydanı'dır.

Belediye Meydanı

Belediye Meydanı, tamı tamına bugünkü Cumhuriyet Parkı'nın olduğu alandır. Bu alana ait 1899'dan ve 1910'lu yıllardan fotoğraflar ve bunlara yazılar (Yıldırım, 2022: 599-601; 2021) vardır.

Alanın bugünkü koordinatları; 37.182465, 33.217760-37.182403, 33.218199 ve 37.182066, 33.217621-37.181931, 33.218154 biçimindedir.

Krokide Belediye Meydanı içinde iki şadırvan vardır. Bunlardan birisi ve büyükçesi tam meydanın ortasındadır. Diğer belediye binası önünde ve daha küçükcedir. Ortadaki şadırvan, meydanın 1925 yılında parka dönüştürülmesiyle kaldırılmıştır.

Diğer şadırvan ise Karaman'da gavur kızlar, dört prensesli çeşme adıyla meşhur olan döküm çeşmedir (Yıldırım, 2014). Meydanı çevreleyen dikdörtgen simgeleriyle gösterilen yerler ise dönemin esnaf ve zanaatkar dükkanlarıdır.

Kirişhane Meydanı

Küçük bir parçası Kervansaray adıyla günümüze gelmiştir. Bu meydan günümüze gelebilseydi, krokiye göre Helvacılar Sokağı, Yunus Emre Camii, Şamkapı (Eski Garaj ya da Sabahattin Özer İşhanı), Askerlik Şubesi, Boyahane Mescidi sınırlarını içine alacak genişlikte olacaktı. Meydan, bugün yaklaşık 37.181871, 33.218248- 37.182198, 33.219954 ile 37.181669, 33.220146- 37.180918, 33.220574 ve 37.180819, 33.219541- 37.181399, 33.218754 koordinatları arasına yerleşmektedir.

Sapançalı bu meydanı şöyle tarif eder:

Şamkapu civârında Şabaniye Camii'nin yüz metre doğusunda yere "Meydanlık" derler. Gerek bu

meydanlık gerek bir iki sokağında çeşitli dükkanlar, hanlar, develik ve dericiler bulunur. Ereğli-Bağdat Caddesi bu yerin alt yanından geçtiği için burasına Şamkapı diyorlar ya da eski Larende dış kalesinin bir kapısı burada olduğundan buranın adı Şamkapı'dır (Sapançalı, 1338 / 1922: 29).

O dönemde bu kadar geniş bir meydanın olması olasılık dahilinde midir, tartışılır. Sapançalı'nın Kirişhane Meydanı'nda hakkında verdiği bilgiler ile krokideki çizimlerin uyumlu olduğu söylenebilir. Sokakları belirgin gösterirken dükân, develik, han ve dericiler krokide belirgin değildir.

Meydanı geniş göstermesi, bir belge olarak krokiyi zayıflatmak bir yana tarihi belgelemesi yönünden daha da önemli hale getirir. Çünkü Kiriş, kirişhane; Karaman ve Yunus Emre ilişkisinde çok önemli yeri olan tarihi bilgidir. Arşiv belgeleri yanında, daha da önemli, Yunus Emre bir şiirinde mesleğinin **kirişçilik** (Yıldırım, 2021: 121-131) olduğunu zaten söylemektedir. Şimdi, yazılı kaynaklarda zaren var olan Yunus Emre'nin mesleğinin kirişçilik olduğunu gösteren bilgiye; krokide gösterilen "Kirişhane Meydanı" ile sahadan da bir karşılık geldi. Kroki, Yunus Emre Camii'nin güney ve batısına düşen alanı; Kirişhane Meydanı olarak işaretlemiştir. Görüldüğü üzere kroki, çok önemli tarihi bilgiye doğal biçimde tanıklık etmektedir. Meydanın bu kadar büyük olması çok işlek ve yoğun bir yer olduğunu

göstermektedir. Yine yüzyıllar ötesinden Yunus Emre'nin burasını kurduğunu söylemek çok doğal bir yargıdır.

Çarşılar

Çarşı (Şehir Çarşısı)

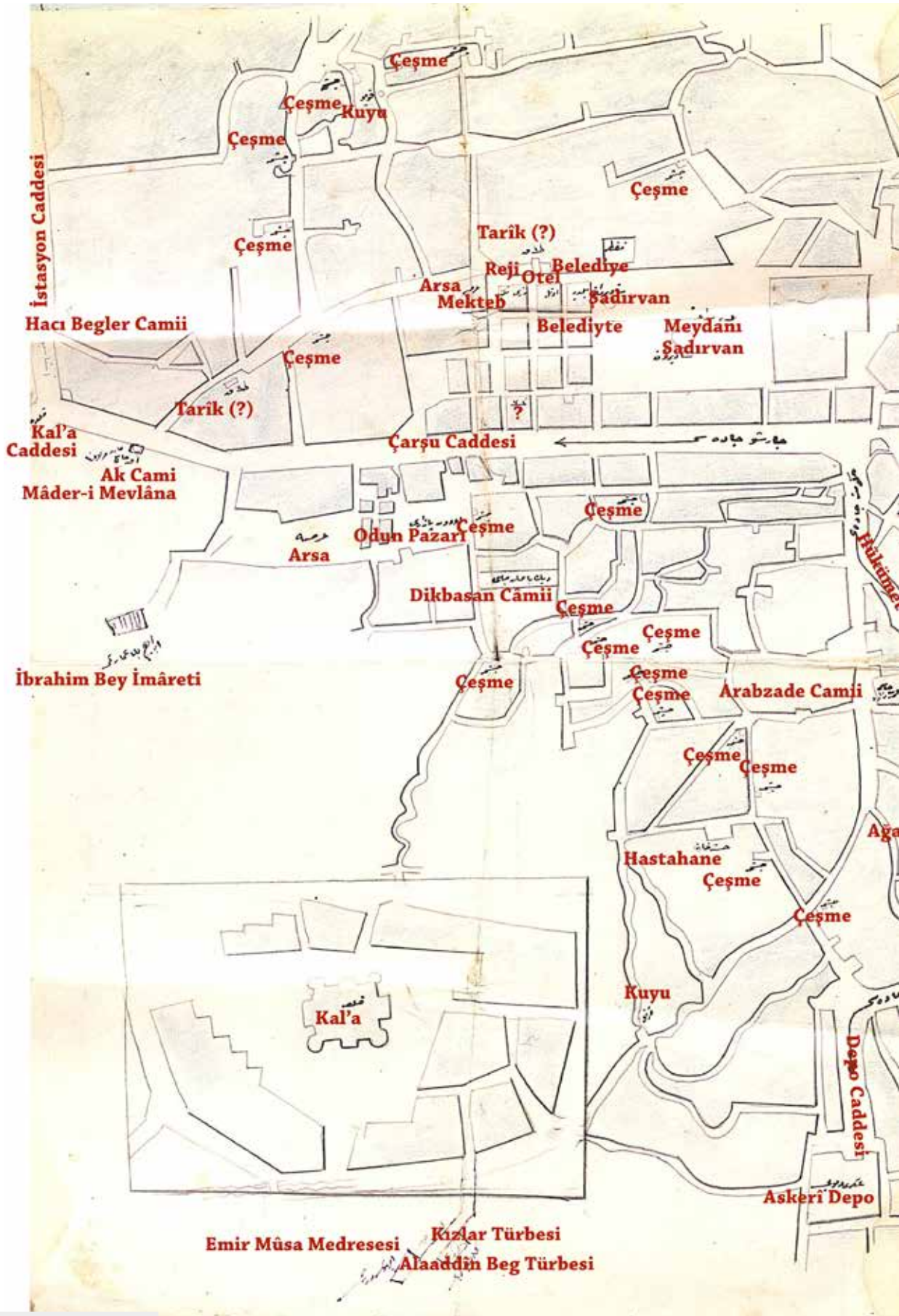
İstasyon Caddesi'nde başından, hapishane binası (Cem Sultan Bedesteni) önünden başlar ve Şamkapı'ya (Sabahtin Özer İşhanı) kadar 400 metre uzanırdı. Bugün aynı alan 37.183262, 33.213438-37.181068, 33.221377 koordinatları arasındaki hattır.

Çarşı Caddesi'nin her iki yanında işyerleri vardır. Meslekler karışıktır. Hapishane, yıkılan Cem Sultan Bedesteni'dir. Hapishane tarafından Buğday Pazarı ile birlikte bir yol daha ayrılır ve Belediye Meydanı'nda son bulur ki bu çarşı (Semerciler Sokağı) pek işlek değildir (Sapançalı, 1338 / 1922: 28).

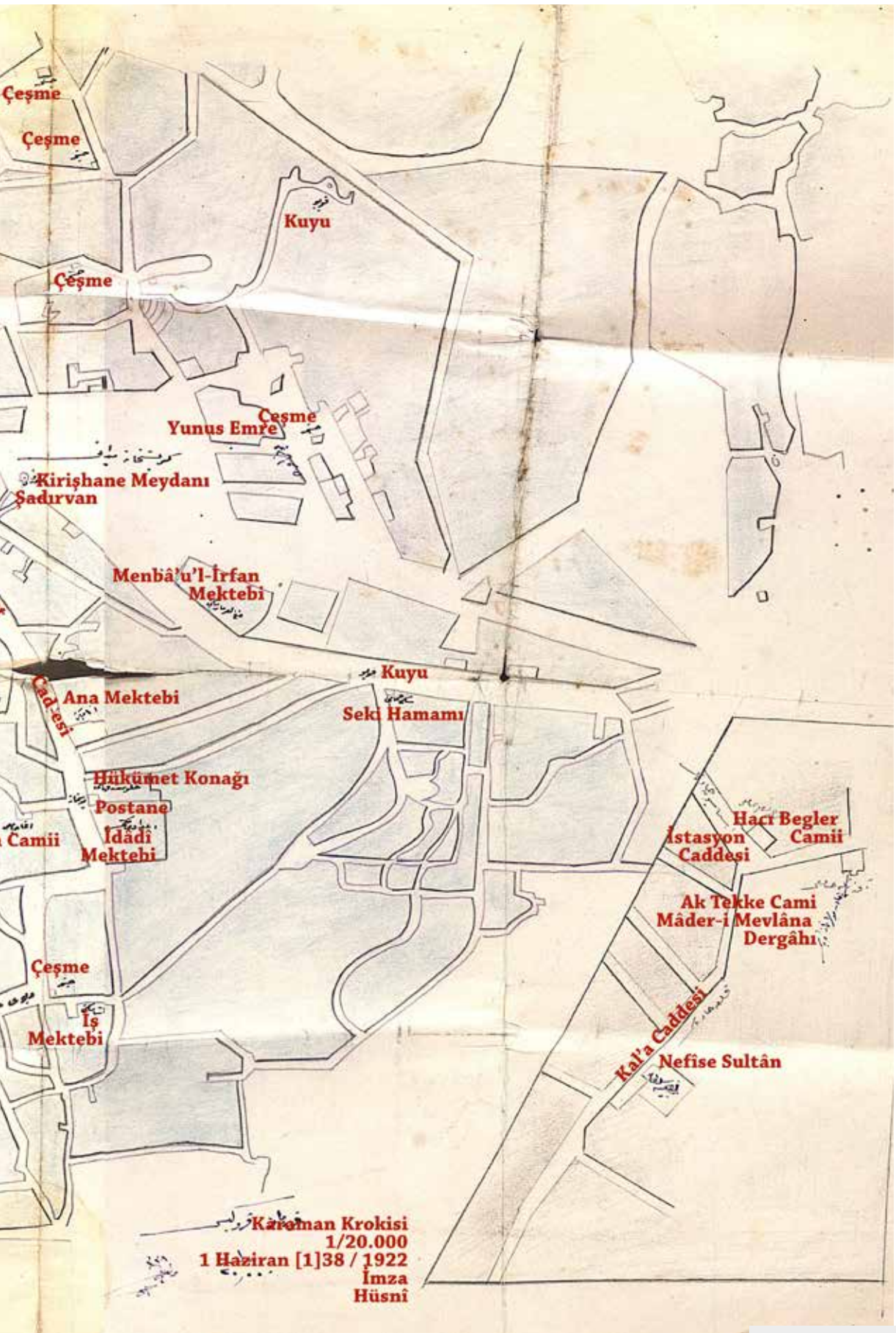
Odun Pazarı

Günümüze gelebilmiş yerlerden birisidir. Günümüzde de aynı bölgeye; Odun Pazarı, Araba Pazarı, Buğday Pazarı adları değişerek kullanılmaktadır. Krokideki tam yeri Aşağı Helvacılar Sokağı ile Semerciler Sokağı'nın başladığı noktanın ait olduğu boş alandır. Bugün burası 37.182135, 33.215246- 37.182041, 33.215712 ve 37.181929, 33.215150- 37.181796, 33.215594 koordinatlarındaki yerdir.

Atatürk Bulvarı (Otuz Metrelilik Yol), alanı böldüğü için yolun karşı tarafına artık yaygın olarak Odun Pazarı denilmektedir.

Emir Mûsa Medresesi Kızlar Türbesi
Alaaddin Beg Türbesi

Karaman Krokisi
1/20.000
1 Haziran [1]38 / 1922
İmza
Hüsni

Caddeler

Sapançalı'nın krokide gösterdiği caddeler; Çarşı Caddesi, Hükümet Caddesi, Depo Caddesi, İstasyon Caddesi, Kale Caddesi'dir.

Çarşı Caddesi

Günümüzde halk arasındaki adıyla Ayakkabılar Sokağı'dır. Resmi adı ise Gazi Caddesi'dir. Akteke Camii arkasından başlayan cadde, Ayakkabıcılar Sokağı'nın üstüne kadar devam eder. Bugün aynı yer 37.183262, 33.213438-37.181068, 33.221377 koordinatları arasındaki hattır.

Burası Osmanlı döneminde şehrin merkezi çarşısı ve caddesiydi.

Hükümet Caddesi

Adını Osmanlı döneminde, Hükümet Konağı'ndan almıştır. Günümüzde resmi adı Ahmet Hilmi Birand Caddesi'dir. Beş altı sene öncesine kadar bu cadde üzerinde restore edilip Yunus Emre Evi adı verilen bir Karaman evinin yola bakan duvarında "Hükümet Caddesi" yazılı tabela çakılıydı. Restorasyonla birlikte o cadde tabelası ortadan kayboldu. Halk arasında yaşı 60 üzerinde olanların Hükümet Caddesi adını kullandığı bir caddedir.

Cadde, Atatürk Bulvarı (Otuz Metrelik Yol) üst kavşağından ayrı-

larak başlar, sırasıyla Cumhuriyet İlkokulu, Yunus Emre Ortaokulu yönünde Nuh Paşa Camii'ne kadar devam eder idi. Bugün, 37.180789, 33.219469-37.175602, 33.222313 koordinatları arasındaki yoldur.

Depo Caddesi

Hükümet Caddesi'nden ayrılan bir kolun Askeri Depo'ya (Asker Alma Dairesi) yönelen tarafıdır. Krokiye göre Hükümet Caddesi, Yüzbaşı Camii karşısından çatallaşarak Askeri Depo'ya (Adnan Özdağ Parkı) uzanırdı. Bu yolun adı da Depo Caddesi idi. Bugün 37.177451, 33.221342-37.177159, 33.220922-37.175699, 33.220938 koordinatlarındaki yoldur.

İstasyon Caddesi

Günümüzde de kullanılan ve şehrin en işlek caddelerinden biridir. Tren Garı'ndan Hacı Beyler Camii'ne kadar uzanan 700 metrelik yolun adıdır. Cadde, 37.193422, 33.215046-37.183345, 33.213267 koordinatları arasındadır.

Kale Caddesi

Adını kroki ile öğrendiğimiz caddelerden biridir. Bu cadde Akteke Camii önünden başlayarak Hatuniye Medresesi, Sadettin Ali Mescidi önünden Karaman Kalesi'ne uzanıyordu. 37.183329,

33.213248- 37.183111,
33.211276-37.181553,33.208351
koordinatları üzerinde bir cadde
idi. Bugünden bakılarak Kale Cad-
desi'nin yeni yapılan millet parkı
kenarından kaleye ulaştığı düşü-
nülürse yanıltıcı olabilir. Eski hava
fotoğrafları da gösteriyor ki, Sadet-
tin Ali Mescidi'nin yaklaşık 100 m
ilerisinden, eski hastane içinden,
çaprazlama bir yol Kale'ye ve
Kızlar Türbesi'ne doğru uzanıyor.
Bu yol 1995'lere yani eski Karaman
Hastanesine ek binalar yapıncaya
kadar kullanıldı.

Yollar, sokaklar

Sapançalı, krokide yol ve sokak-
lar için isimlendirme yapmamıştır.
Ama Karaman kitabında yollar için
önemli bilgiler verir. İstasyon Cad-
desi'nden Şabaniye Camii'ne kadar
olan yollar 4-5 metre genişliğinde
şosedir. Şabaniye Camii'nden As-
ker Alma Dairesine (Nuh Paşa Ca-
mii yanı) kadar yol şosedir. Yine
Aktekke Camii'nden Hisar Mahal-
lesine kadar olan Kale Caddesi şo-
sedir. Genişlikleri 4-5 metre kadar
vardır. Diğer yollar, küçük sokaklar
halindedir. Kışın üzerinden geçile-
meyecek hale gelirler. Bir de eski
zamanlardan kalma kaldırım yollar
vardır (Sapançalı, 1338 / 1922:
27).

Sapançalı, şehirlere ve köylere
çıkış yollarını krokiye almamıştır.

Arsa

Sapançalı, ilgi kurmayı ve an-
lamlandırmayı zorlaştıracak bi-
çimde krokide birkaç arsa işaretle-
miştir. Bunlardan en dikkat çekici
olanı eskilerde Yeni Han olan
Cumhuriyet'le Hükümet Konağı
ve Ziraat Bankası yapılan yeri
"arsa" olarak işaretlemiştir. Yine 4
Nolu Aile Hekimliğinin olduğu
alan "arsa" gösterilmiştir.

İşletmeler

Otel

Yeri, Belediye taş binanın batı-
dan bitişiğidir. Son zamanlarda
(1922) Belediye tarafından kendi
dairesine bitişik bir göz kahvehane
ve lokanta yeri boylamasına beş
oda bir salon olmak üzere kârgir
(taş, tuğladan) bir otel yapılmıştır
(Sapançalı, 1338 / 1922: 31).

Oteller, o yıllarda hanlara göre
daha modern yerlerdir. Kara-
man'da hanların yanında otel bu-
lunması şehir ölçeğinde yüksek
hacimli ticareti göstermektedir.

Tarihi eserler

Krokide isimlendirildiği şekliyle
Karaman tarihi eserleri şöyledir:

Karaman Kalesi, Aktekke Câmî,
Mâder-i Mevlâna Dergâhı, İbra-
him Bey İmareti, Emir Musa Med-
resesi, Belediye, Seki Hamamı, Ka-
raman Kalesi, Ağa Camii, Arabzâde
Camii, Dikbasan Câmîi, Nefise
Sultan, Alaaddin Türbesi, Kızlar
Türbesi

Krokiye göre Aktekke Camii
için o zamanlar hem cami hem de
dergâh adı kullanılıyor. Karaman
Belediyesine sadece "Belediye",
Araboğlu Camii'ne ise Arabzâde
Camii, Hatuniye Medresesine ise
"Nefise Sultan" denilmektedir. Di-
ğerlerinin adları günümüzde de
aynıdır.

Sapançalı krokide Emir Musa
Medresesinin tam karşısında bir
türbe göstermiştir. Yazı o kadar
stilize, üstüne o kadar da silik ki,
okumak nerde ise imkânsız. Yazıya
tam odaklanıp oradaki tarihi eser-
lerle birlikte düşünüldüğünde ya-
zının, Alaaddin Türbesi olduğu
tespit edilebilmektedir. Sapançalı
türbe simgesinin içine, çok daha
silik bir yazı ile, bir de Kızlar Tür-
besi yazmıştır.

Tarihi eserler bugün de aynı yerinde olduğu için ayrıca bir koordinat belirlemesine gidilmemiştir.

Krokide olması gerekirken gösterilmeyen tarihi eserler şunlardır: Yeni Minare Camii, Canbaz Kadı Türbesi, Çelebi Camii, Parmaklı Camii, Ermeni ve Rum Kiliseleri, Kale Camii, Hoca Mahmut Camii, Ketane Camii, Siyahser Camii, Bostancı Camii, Külâhçılar Mescidi, Şabaniye Camii, Hacı Beyler Camii.

Kamu kurumları

Krokide gösterilen kamu kurumları; **hükümet konağı, askeri depo, hastane, rejisi**.

Hükümet konağı

Bugünkü Yunus Emre Ortaokulunun olduğu yerde idi. O zamanki adresine göre Sekiz Çeşme Mahallesi'nde 1187 (1774) yılında inşa edilmiştir. Tahtânî (enlemesine) 9 odası 1 salonu; fevkânî (boylamasına) 11 odası, 1 salonu vardır. Önünde avlusu ve kurumuş havuz ile birkaç ağaç vardır. Bitişğinde kadın habishanesi ve üç göz kovuşu bulunan jandarma bulunur (Sapançalı, 1338 / 1922: 58).

Bugünkü koordinatları; 37.179292, 33.220983-37.179344, 33.221305-37.178829, 33.221026-37.178912, 33.221511 biçimindedir.

Belediye

Günümüze gelebilen yapılar dandır. Günümüzde en eski belediye binası, Taş Bina olarak bilinir ve söylenir. Kitabesindeki bilgilere göre belediyenin resmi adı "Karaman Belediye Daire-i Rüsûmi"dır. Kitabesi üç takvimle yazılmıştır. Buna göre "Hicri 1309, Rumi 1307, Miladi 1891" yılında belediye binası yapılmıştır. Müteahhidi Hacı Ali Ağa'dır.

Cumhuriyetin ilk yarısında, kamu kurumlarının birçoğu belediye binasını kullanmıştır. 70'lerin ortasına kadar belediye olarak kullanılmış, sonra esnaf dükkanları açılmış buraya. 2013 yılıyla beraber de restore edilerek alt tarafı meslek müzesine dönüştürüldü (Yıldırım, 2013).

Reji, diğer adıyla Tütün Rejisi

Dönemin ibretlik ve önemli kuruluşlarından biridir. "Osmanlı Devleti", "Duyûn-ı Umûmiye ve (Die Österreichische Kreditanstalt - Viana, Banker S. Bleichröder - Berlin ve Bank-ı Osmani-i Şahane - İstanbul"dan oluşan üç banka ile Osmanlı Devleti'ndeki tütün gelirlerini yönetmek için ayrıcalıklı yetkilerle Tütün Rejisini 1883'te kurdu. Şirket daha sonra Osmanlı'nın savaşlar nedeniyle ödenemeyen dış borçlarını toplama görevini üstlendi. Şirket kendi çalışan ve güvenlik birimini kurarak Osmanlı'nın önemli gelir kaynakları tütün, tuz, kahveden vergi toplamaya başladı. Tütün Rejisi, ülkenin tüm şehirlerinde örgütlenerek şubeler açtı (Demir, 2019).

Karaman'da Reji idaresi krokiye göre belediye binasının (taş bina) arkasında, Canbaz Kadı Mektebinin yanında idi.

Yaklaşık koordinatları; 37.178912, 33.221511'dir.

Hastane

Karaman Hastanesi, krokiye göre Çeşmeli Kilise'nin tam arkasında bir binada idi. Yine Sapançalı'nın verdiği bilgilere göre hastanede bir doktor görevlidir. Sapançalı, Karaman kitabında hastane için konu açmamıştır.

Krokiye göre bugün 37.178912, 33.221511 yaklaşık koordinatlarında olması gerekir.

Askeri depo

Karaman'da o zamanlar bir alay bulunmakta idi. Krokideki askeri deponun alayın silah deposu olması gerekir. Askeri deponun tam yeri krokiye göre halk arasında Şer Ali Kavşağı denilen Kenzi Caddesi-Bekir Sıtkı Erdoğan Caddelerinin kesişme noktasının olduğu bölgedir.

Sapancalı'nın verdiği bilgilere göre Hükümet Konağı'nın 500 metre batısında Ahz-ı Asker (Asker Alma) Dairesi bulunmaktadır. Halk arasında burasına "Depo" denilir. Enlemesine ve boylamasına 8 oda bulunur. Yarı taştan bir yapısı vardır. Bitişiginde iki odalı geniş ve büyük bir kovuş ve avlusunda silah deposu, depo ile birlikte inşa edilmiş bir taç gözlü dikey daireler vardır (Sapancalı, 1338 / 1922: 80).

Askeri Depo ile Ahz-ı Asker (Asker Alma) Dairesinin bulunduğu yer, Nuh Paşa Camii'nin alt tarafındaki Adnan Özdağ Parkı'dır. 37.175235,33.221738-37.174562, 37.175526,33.220767-37.175699, 33.221253 koordinatlarındaki alana karşılık gelmektedir.

Postane

Sapancalı postaneyi "posthane" biçiminde yazmıştır. Postane, Hükümet Konağının önündedir. Fevkâni (boylamasına) iki oda ve bir salondan ibarettir. Odalardan birisi telgraf odası iken diğeri müdür odası ve posta işlemleri görmek için düzenlenmiştir (Sapancalı, 1338 / 1922: 80).

Hükümet Konağı ile aynı koordinatlar içindedir.

Eğitim kurumları

Krokide gösterilmiş okullar; Karaman İdâdîsi, Ana Mektebi, İş Mektebi, Menbâ'u'l-İrfân Mektebi ve mektebdir.

Karaman İdâdîsi

Hükümet Konağı yanındadır. Binası ahşap ve eğitim öğretime uygundur. 1326 (1910) yılında Ziraat İdâdîsi olarak açılrsa da araç gereci ve arazisi olmadığından genel lise programına göre eğitim öğretim yapmaktadır. 60 kadar öğrencisi vardır (Sapancalı, 1338 / 1922: 51).

Karaman İdâdîsi, 37.178671, 33.221043- 37.178784, 33.221476- 37.178604, 33.221551- 37.178494, 33.221073 koordinatları içindedir.

Karaman İdâdisinin binası, 1985 yılına kadar eğitim öğretime devam eden Güneş Okulu tarafından Cumhuriyet döneminde kullanılmıştır.

Menbâ'u'l-İrfân Mektebi

Bu okul, Dr. Mehmet Armutlu Caddesi ile Atatürk Caddesi'nin kesişme noktasında idi. Bu yolun devamında sırasıyla Seki Hamamı, Ketane Camii ve Hoca Mahmut Camii vardır.

Koordinatları 37.180770, 33.220957- 37.180802, 33.221089- 37.180688, 33.221215 biçimindedir.

1327 (1911) yılında açılmıştır. Menbâ'u'l-İrfân Mektebinin binası

da ahşaptandı. Bina eğitim öğretim uygundu. Yüzü aşkın öğrencisi vardı. Beş öğretmeni varken meclis-i umumi iki öğretmene indirmişti (Sapançalı, 1338 / 1922:52).

Ana Mektebi

Şimdiki Cumhuriyet İlkokulunun olduğu yerdedir. Yüze yakın evkaf (yetim) çocuğuna eğitim veren bu okul çok yararlı işler yapmaktadır. Okulun binası kârgîr (taştan) ve beş sınıftır. 1333 (1917) yılında (Sapançalı, 1338 / 1922:52) kurulmuştur.

Yaklaşık koordinatları 37.179663, 33.220710- 37.179593, 33.220825 37.179800, 33.220993- 3 7 . 1 7 9 8 5 3 7 4 3 1 7 4 6 , 33.220856836213656 biçimindedir.

İş Mektebi

İş Mektebi, krokiye göre Hükümet Konağı'nın 150 metre kadar güneyindedir. Tam yeri Yüzbaşı Camii'nin karşısındır. Sapançalı bu okul hakkında bilgi vermez.

Tahmini koordinatı 37.177514, 33.221376'dir.

Mekteb

Sapançalı'nın krokiye sadece mekteb diye isimlendirdiği bir yer var. Belediye, otel, Reji ile aynı sıradadır. Tam yeri Canbaz Kadı Parkındaki kütüğün olduğu yerdir. Arkasında 1936'da yıkılan Canbaz Kadı Mektebi vardı. Yaklaşık koordinatı 37.182709, 33.216948'dir.

Sapançalı'nın mektebe dair aktardığı bilgiler şöyledir:

Son zamanlarda Canbaz Kadı Mektebi önüne dört odalı bir mekteb yapılmıştır. Buraya -kullanılışına göre- çeşitli isimler verilmektedir. Bir zamanlar idâdî daha sonra Midhat Paşa İbtidâiyesi (ilkokulu), sonra Menbâ'u'l-İrfân Mektebi denilmiş. Şimdi

isimsiz olan bu binaya "Canbâz Gazi Mektebi denilse daha hoş olur." (Sapançalı, 1338 / 1922:52: 41).

Sapançalı, Karaman Rüşdiyesi, İnâs Şemsu'l-Maârif Mektebi, Midhat Paşa Mektebi gibi okulları ve medrese ile sıbyan mekteplerini krokide göstermemiştir.

Su yapıları

Krokiye girebilmiş Karaman'daki su yapıları, 1922 yılında su kuyuları, çeşmeler ve şadırvanlardır.

Su kuyuları

4 adet su kuyusu, krokide yer bulmuştur. Özel isimleri yoktur. Bu kuyulardan biri Ahi Osman Mahallesi'nde, Yeni Minare Camii arkasında, diğeri Yunus Emre Camii arkasında Kavaklı Yol üzerinde, bir diğeri de Seki Hamamı önünde, dördüncüsü ise Kemaliye Camii civarında, 447. Sokak yakınlarındadır.

Karaman'da, çıkıklı ve bilezik taşlı olmak üzere iki tip kuyu vardı. Çıkıklı kuyulardan bir adedi, 1990'lara kadar gelebildi. Bu kuyu Çelttek Mahallesinde, Orta Kale'ye 150 m kadar uzaklıkta, Gufrani Caddesi üzerinde Gazalpa'ya ve Emir Musa Medresesinin arkasına çatal veren yolun başında, 37.179772, 33.207204 koordinatlarında idi. Konyalı, bu kuyuyu fotoğraflamış ve kayıt altına almıştır (Konyalı, 1967: 649). Kuyunun adı Gaib Kuyusu'dur. Kuyunun arkasında Sami Akyürek'in evi vardır. Söylediğine göre kuyunun ağzı ve bilezikliği yerindedir.

Son zamanlarda Karaman'daki kuyuları araştıran Remzi Tartan tarafından 1970'lere gelebilen bir çıkıklı kuyu daha tespit edildi. Bu çıkıklı kuyu, Gaib Kuyusu'nun ters istikametinde, Orta Kale'nin doğu köşesinde, belediyenin Ongun Sosyal Tesislerinin hemen alt tarafında

idi (Tartan, 2023). Yaklaşık koordinatları 37.183110, 33.207316 idi. Bu kuyu 1970, belki 1975'lere kadar var idi. 1950'lilerin başlarında o bölgede doğmuş, çocukluğu orada geçmiş Mesut Bayrakçı, bu kuyuyu bildiğini ve gördüğünü söylüyor. Hatta kışları kalenin eğimli yüzeyinden kayarak bu kyunun etrafında kaydıklarını açıklamaktadır (Bayrakçı, 2023).

Daha ilginç olanı ise Sapançalı'nın krokide göstermediği halde Karaman kitabına fotoğrafıyla aldığı bir çukrıklı kyunun (Sapançalı, 1338 / 1922: 27) ise kuvvetle muhtemel kalenin doğu köşesindeki bu kuyu olmasıdır. Sapançalı'nın kuyuya dair verdiği bilgiler şöyledir:

Hisâr Mahallesi ile kabristanı arasındaki (Kurtoğlu) kuyusudur. Kyunun yanı başında umûdî (dikey) bir çukruk dolabı olur. Dolabın direğinin ortasına bir manivole kolu geçirilerek iki kişinin karşılıklı döndürmesiyle kovaya kuyudan su çekerler. Resimden de daha iyi anlaşılır.

Sapançalı'nın kitabına koyduğu fotoğrafta Kurtoğlu Kuyusu, eğimli bir arazide ve iki adet kerpiç- moloz malzemeli evin önünde durmaktadır. Fotoğraf karesinde kuyu başında, biri çocuk üç kişi görünmektedir. En sağdaki kalpaklının, Sapançalı olduğu kesindir. Çukruk arkasında duran çocuk gölgede kaldığından belirsizdir. Çukruğun solundaki sarıklı başlıklı kişinin Tartanzâde Hacı Sami olduğunu, oğlu Remzi Tartan tespit etmiştir (Tartan, 2019). 10-12 yaşlarında görünen çocuğun ise 1909 doğumlu Tartanzâde Sami Efendi'nin ilk oğlu Mustafa Tartan olduğu değerlendirilebilir.

Mesut Bayrakçı'nın verdiği bilgi ile Sapançalı'nın "Hisar Mahallesi ile kabristan arası" bilgisi; bu fotoğraftaki kuyu için belirleyici olabilir mi? Daha belirleyici olanı ise Kurtoğlu Kuyusu'nun eğimli bir yüzeyde durmasıdır. Kalenin güneyindeki bulunan kyunun kendisi de çevresi de düz idi. Buna göre Kurtoğlu Kuyusu, kalenin doğu köşesindeki kuyu olmasıdır.

کرمه قودانه رستم

فرموده

Karaman'da bir çukrıklı kuyu ve Sapançalı Hasan Hüsnü, Tartanzade Hacı Sami ile bir çocuk, 1922

Merhaba
Akademik Sayfalar

Karaman'daki su kuyuları, elbet bu kadar değildi. Sapançalı, krokiye tüm kuyuları almamıştır.

Çeşmeler

21 adet çeşme krokide gösterilmiştir. Çeşmelerin ismi yoktur. Çeşmelerin işaretlendiği yerler ve sayıları; Yeni Minare Camii civarında 5 adet, Dikbasan Camii ve Şer Ali Kavşığı arasında 10 adet, Hükümet Konağı (Yüzbaşı Camii önünde) civarında 1 adet, Yunus Emre Camii önünde 1 adet, Belediye İş Hanı arkasında 1 adet ve daha aşağılarında 2 adet çeşme, Karaman Postanesi ile Baloğlu Camii arasında 1 adet çeşme biçimindedir.

Sapançalı, yine Türkiye'nin Sıhhi İctimâi Coğrafyası kitaplarını örnek alarak Karaman'ın su düzeninin önemli ögesi çeşmeleri krokide özellikle göstermektedir.

Ancak Karaman'daki çeşme sayısı 21'den çok fazladır. Günümüze gelebilmiş çeşme sayısı bile 60'ın üzerindedir.

Dört prensesli çeşme

Şadırvanlar

3 adet şadırvan krokiye girmiştir. Şadırvanların krokide ismi belirtilmesi de yazıda bilinen isimleriyle ya da buldukları yer ile verilecektir.

Kervansaray Şadırvanı

Şadırvanlardan birisi Kervansaray bölgesinde Şabaniye Camii yanındadır. Şadırvana dair Remzi Tartan'ın büyüklerinden duyduğu bir bilgi var. Remzi Tartan'ın dedesi Tartanzâde Hacı Emin Efendi ((ö. 1922), bu şadırvanda oturduğu, vakit geçirdiği zamanlar olurmuş. Zaten az aşağısındaki Deveci Han yakınlarında yağ dükkânı var. Remzi Tartan'a gelen bilgilere göre dedesi Tartanzade Hacı Emin Efendi biraz da burnundan kıl aldırılmaz bir tiptir. Dönemin sakinleri de onun bu haline bir yakım yakmışlar. Remzi Tartan'ın hatırlayabildiği kadarıyla o şiir (Tartan, 2023) şöyledir:

Her gelene kaş ile göz çatılmaz

Sade kahveye çalım satılmaz

Kervansaray'da var şadırvan

Ayak ayak üstüne atılmaz

Belediye Şadırvanı

2. şadırvan, krokide Belediye Meydanı'nın tam ortasındadır. Fotoğraflardan bilinebilmektedir (Yıldırım, 2022: 591). 1925 yılında Belediye Meydanı'nın parka dönüşmesi sonucu kaldırılmıştır. Akıbeti belli değildir.

Gavur Kızlar Çeşmesi

En fazla hikayesi olan Karaman'daki su eseridir. Her ne kadar Sapançalı onu şadırvan diye işaretlese de o bir döküm çeşmedir. Karaman'da birçok yerde kullanılmış, bir süre depolarda unutulduktan sonra 2013 yılında Canbaz Kadı Parkına yerleştirilmiştir.

Halk arasında Gavur Kızlar, Arap Kızlar, Kızlı Çeşme gibi adlarla bilin-

miş bu çeşme. Şehir de birçok yerde kullanılan bu çeşme, üzerindeki kitabeyle Hicri 1341 Miladi 1922 yılında Karaman'a Te'sîsat-ı Miyâhiye ve Nâfia Mütעהhidliği Müessesesinin hediyesi olarak getirilmiştir. Buradan da Yunus Emre Ortaokuluna taşınan döküm çeşme 1960'ların sonunda İstasyon Parkı'na yerleştirilir. 1990'ların ortasında Aktekke Camii önüne yapılan ve Sulu Park diye meşhur olan parka getirilen çeşme, burada havuz fiskiyesine dönüşür. Ve bu parkın Sulu Park diye halk arasında yaygın ad bulmasına da yardımcı olur. 2007 yılında parkın meydana çevrilmesiyle döküm çeşme tekrardan deponun yolunu tutar ve herkes tarafından unutulur (Yıldırım, 4 Prenselsli Çeşme, 2014). Ta ki, Kamil Uğurlu onu görünceye kadar. Yıl 2013'tür. Kamil Uğurlu yıkılan eski Emlak Bankası yerini ve Canbaz Kadı Türbesi önündeki alanı parka çevirdiğinde, 4 Prenselsli Çeşme'ye de bir yer ayırır. O zamandır bu zamandır kütüğün yanı başı, 4 Prenselsli Çeşme'nin tam yeri olurverir.

Bu çeşmeler, Wallace markasıyla 1870'lerde Fransa'da yapılmaya başlamıştır (Erkan, 2022).

Anlaşıldığı kadarıyla Sapançalı, Türkiye'nin Sıhhi İctimâi Coğrafyası kitaplarını örnek alarak Karaman'ın su kaynaklarını krokide özellikle gösterirken, kuyuların konumlarını belirlemede ise çevresindeki tarih eserleri ve kamu binalarını kullanmaktadır.

Krokide anlaşılamayan yerler

Nokta adlı yer

Krokide Belediye Binası'nın (Taş Bina) çaprazına düşen yerde bir yer, dikdörtgenle içeriden çevrilmiştir. Burası tamı tamına Kültigin Anıtının olduğu yerdir. Dikdörtgen içinde

“Nokta” yazmaktadır. Burasını Sapançalı'nın niçin “nokta” diye işaretlediğini anlamak kroki üzerinden zor.

Okunamayan kelime

Sapançalı, bir Reji karşısında bir de Aktekke Camii arkasında (2. İstasyon başı) bir yeri “tarik” ya da başka bir kelime ile işaretlemiştir. Fakat bu işaretleme anlaşılamamıştır.

Krokide çözülemeyen yerler için belki Karaman kitabının tamamını okumak gerekecek.

Sonuç

Sapançalı Hasan Hüsnü Savaşçın, Türkiye'nin Sıhhi İctimâi Coğrafyası kitaplarından etkilenerek ve o kitapları model alarak gönüllü çalışma ile ya da talimatla Karaman kitabını iki nüsha halinde yazmıştır.

Karaman kitabının ikinci nüshasını geliştirerek ve genişleterek yazmıştır.

Bu kitabın en önemli öğelerinden biri Karaman Krokisi'dir.

Bugünden bakıldığından Sapançalı'nın kroki çizme yeteneğine şaşmamak elde değil. Bugün yüz üniversite mezununa kroki sorulsa doğru cevap iyimserce yarıdan az olacaktır. O dönemde Batı kültürünün bir ürünü olan krokiye; Sapançalı'nın vakıf olması hem çok iyi eğitim aldığına hem de yeniliğe gelişime ne denli açık olduğu bir göstergedir.

Sapançalı krokide çok az işaret kullanmıştır. Şadırvanlar için küçük çember, tarihi eserler için orta büyüklükte dikdörtgen, bazı caddeler için yazı sonuna bitişik ok işareti, meydanlar için yazı sonuna bitişik uzun çizgi, çeşmeler ve kuyular için küçük dikdörtgen, kurumlar için büyük dikdörtgenler kullanmıştır.

Krokiler genelde ölçeksiz ve ölçsüz olduğu halde Sapançalı kendi krokisine ölçek koymuştur. Burada

şehrin ne kadar küçültüldüğüne dair bir fikir vermek istemiş olabilir.

Karaman Krokisi, 1920'li yılların Karaman'ını anlatacak düzeyde verilere sahip bir tarihi belgedir.

Krokiye alınan öğeler şehrin sosyal ve iş alanları, ulaşım yapısı, su yapıları, kamu kurumları, askeri kurumlar, eğitim kurumları ve tarihi eserlerdir.

Sapançalı aynı yıl çıkan Türkiye'nin Sıhhi İctimâi Coğrafyası kitaplarını örnek aldığı için krokide Karaman'ın su yapıları olan çeşme, kuyu ve şadırvanları öne çıkararak göstermiştir.

Bir başka deyişle Sapançalı, Karaman Krokisini, sağlık ve su yapılarını gösterecek biçimde hazırlamış, su yapılarını çevresindeki tarihi eserler ve şehir mekanlarıyla ilişkilendirmiş eğer bir yerde çeşme, kuyu yoksa oradaki kamu kurumlarını, tarihi eserleri göstermeye gerek duymamıştır.

Kroki günümüze ulaşamayan ya da ismi değişen Kale Caddesi, Depo Caddesi, Kirişhane Meydanı, Çarşı Caddesi gibi birçok mekâna da tanıklık ve kaynaklık etmektedir.

Nihayetinde bu kroki olduğu için eksikleri olan bir belgedir. Çevrelenen alanda olmasına rağmen hanlar, Yeni Minare Camii, Çelebi Camii, Parmaklı Camii, Ermeni ve Rum Kiliseleri, Kale Camii, Hoca Mahmut Camii, Ketane Camii, Siyahser Camii, Yeni Minare Camii, Demirciler Camii, mahalle adları, türbeler, mezarlık ve hazireler, Karaman Rüşdiyesi, Şemsül-İnâs Mektebi, Yeni Hamam, Süleyman Bey Hamamı, Hapishane gibi önemli yerler ve eserler krokide gösterilmemiştir.

Kaynaklar

- Abdullah Cemal. (1338 /1922). *Türkiye'nin sıhhi-i ictimai coğrafyası Zonguldak sancağı*. Ankara: TBMM.
- Altunmeral, M. (2019). İhsân Mahvi ve Manzûmeleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(42), 75-87.
- Bayrakçı, M. (2023, 02 18). Kale bölgesindeki dolaplı kuyu. (R. Tartan, Röportaj Yapan) Karaman, Merkez.
- Cumbur, M. (tarih yok). Üsküdar Kütüphaneleri. 9. <https://core.ac.uk/download/pdf/38307219.pdf> adresinden alındı
- Demir, K. (2019). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basımında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi. *Baltıkkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 419-446.
- Doktor Kemal. (1338 /1922). *Türkiye'nin sıhhi-i ictimai coğrafyası Kastamonu vilayeti*. Ankara: TBMM.
- Erkan, U. (2022, 09 03). *Karaman'da Bir Wallace Çeşmesi*. [ugur-erkan.com: https://ugur-erkan.com/mazinin-aynasindan/karamanda-bir-wallace-cesmesi/](https://ugur-erkan.com/mazinin-aynasindan/karamanda-bir-wallace-cesmesi/) adresinden alındı
- Google. (2023). Google Maps. *Karaman Haritaları*. www.google.com.tr/maps adresinden alındı
- Konyalı, İ. H. (1967). *Karaman Tarihi*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Mehmed Said. (1338 / 1922). *Türkiye'nin sıhhi-i ictimai coğrafyası Sinop sancağı*. Ankara: TBMM.
- Sapançalı Hasan Hüsnü. (1338 / 1922). *Karaman Ahvâl-i İctimâiyye Coğrafyeye ve Târihiyyesi Birinci Kitap*. Karaman. Süleymaniye Kütüphanesi, İhsan Mahvi Kısmı, Eski Kayıt No: 76 adresinden alındı
- Tartan, R. (2016). Hacı Sami Tartan. (Y. Yıldırım, Röportaj Yapan)
- Tartan, R. (2019, 07 18). 1922 tarihli fotoğrafta Hacı Sami Tartan. (Y. Yıldırım, Röportaj Yapan)
- Tartan, R. (2023, 02 14). Karaman'ın Çıkrıklı Kuyuları. (Y. Yıldırım, Röportaj Yapan) Karaman.
- Tartan, R. (2023, 02 01). Kervansaray Şadırvanı. (Y. Yıldırım, Röportaj Yapan)
- Yıldırım, Y. (2013). Taş Bina ile Zamanda Yolculuk. *Karaman'da Uyanış*. https://www.academia.edu/42930356/Ta%C5%9F_Bina_ile_Zamanda_Yolculuk; <https://www.karaman-dauyanis.com/yazarlar/yusuf-yildirim/tas-bina-ile-zamanda-yolculuk/233/> adresinden alındı
- Yıldırım, Y. (2014, 04 14). 4 Prensesli Çeşme. *Karaman'da Uyanış*. https://www.academia.edu/42930356/Ta%C5%9F_Bina_ile_Zamanda_Yolculuk; <https://www.karaman-dauyanis.com/yazarlar/yusuf-yildirim/tas-bina-ile-zamanda-yolculuk/233/> adresinden alındı
- Yıldırım, Y. (2021, 01 18). Taş Bina'nın yeni bir fotoğrafı ve yeni yorumlar. *Karaman'da Uyanış*. https://www.academia.edu/45581977/Ta%C5%9F_Bina_nin_yeni_bir_foto%C4%9Fraf%C4%B1_ve_yeni_yorumlar adresinden alındı
- Yıldırım, Y. (2021). Yunus Emre'nin Karaman'daki Kültürel Mirası. Karaman: Karaman Belediyesi.
- Yıldırım, Y. (2022). Oppenheim'in Karaman Fotoğraflarında Şehir, Sokak ve İnsan. *Akademik Sayfalar*, 38, 599-601.